

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА

Розглянуто актуальні проблеми теорії ідентичності соціального суб'єкта. Показано боротьбу поглядів у розробленні проблемного поля й інструментарію дослідження ідентичності. Стверджується про необхідність гармонійного сполучення позитивізму і критицизму в справі теорії та практики ідентичності.

Ключові слова: соціальний суб'єкт, ідентичність.

Рассматриваются актуальные проблемы теории идентичности социального субъекта. Показана борьба мнений в разработке проблемного поля и инструментария исследования идентичности. Утверждается необходимость гармоничного сочетания позитивизма и критицизма в деле теории и практики идентичности.

Ключевые слова: социальный субъект, идентичность.

Essential problems of the theory of the social subject's identity are considered. The contest of opinions in a problem field's development and instruments of identity research is shown. Necessity of harmonious combination of the positivism and criticism in case of the theory and practice of identity is maintained.

The keywords: social subject, identity.

Сучасні аспекти проблеми ідентичності досліджувало багато авторів. Розробляти проблемне поле ідентичності почали західні дослідники – Е. Еріксон, Ч. Тейлор, А. Гідденс, П. Рікер, А. Макінтайр, Ю. Хабермас, Р. Робертсон, З. Бауман, М. Кастельс, Н. Луман.

Учені пострадянського простору не відстають у цих дослідженнях від західних колег. Так, російські вчені намагаються концептуально осягнути пафос приватнонаукових розробок проблем ідентичності. Серед таких досліджень можна виділити, наприклад, праці В. О. Ядова («Соціальна ідентифікація особистості», 1993), М. В. Заковоротної («Ідентичність людини. Соціально-філософські аспекти», 1999), З. А. Жаде («Проблема ідентичності в сучасних соціальних теоріях», 2007).

Суттєвий внесок у філософську розробку проблематики ідентичності соціального суб'єкта роблять й українські вчені, наприклад, Є. І. Головаха («Психологічний час особистості», 1984; спільно з О. О. Кронік), П. І. Гнатенко («Ідентичність: філософський та психологічний аналіз», 1999; спільно з В. М. Павленко), Г. А. Заїченко («Етнос – нація – людство. Дилема: гармонія чи виродження», 2001), О. М. Корх («Індивідуалістична традиція у західній та вітчизняній філософській думці», 2000), Т. С. Воропай («В пошуках себе. Ідентичність та дискурс», 1999), В. І. Палагута («Самоідентифікація соціального

суб'єкта в дискурсивних просторах», 2010).

Незважаючи на обґрунтованість теоретичного опрацювання проблем ідентичності, залишається невирішеним питання про зв'язок форми нашої соціальності, як і форми суспільства, у якому ми живемо, з особливостями постановки й вирішення завдання самоідентифікації, самовизначення соціального суб'єкта. Вирішення цього завдання вбачається на шляху не тільки неупередженого виявлення модусів ідентичності соціального суб'єкта, але й на пошуку можливих гуманних форм соціальної категоризації в сучасну епоху глобалізації, глобальності та глобалізму.

Метою статті є аналіз методологічних особливостей та евристичної цінності відомих теорій ідентичності соціального суб'єкта, а також постановка актуальних проблем цього дослідницького поля.

Соціального суб'єкта вважаємо таким, що самовизначається в концептах/конструктах соціального простору, що доцільно змінює структури останнього. Ідентичність соціального суб'єкта нами осмислюється як символічний засіб політичного об'єднання з «одними» і дистанціювання від «інших», і в цьому сенсі «ідентичність» для нас є не тільки концептом, що розрізняє соціальні простори і тоталізує свої елементи, але й конструктом реїфікації відносин.

«Ідентичність» не була проблемою до тих пір, поки філософія не висловила сумнів у тому, що називають «єдністю самості». Однак у соціально-аналітичному плані цей термін став використовуватися значно пізніше. І коли ми натрапляємо у філософії та культурі ХХ ст. на метафору «смерть суб'єкта», то треба пам'ятати, що мова йде саме про суб'єкт класичного мислення як самодостатній в аспекті безперервності та цілісності свого «*cogito, ergo sum*» (радикальна критика «картезіанського суб'єкта» представлена в книзі Іоанна Павла II «Пам'ять та ідентичність», 2005). Але водночас мова йде і про формування історичної нової суб'єктивності у всьому різноманітті її проявів. Саме тут вбачається головна причина звернення до проблеми ідентичності та її різноманіття. Дослідники намагалися експлікувати способи формування ідентичностей у соціальній взаємодії та концептуалізувати варіанти самоформування, самовизначення суб'єкта в різних соціальних контекстах. З цього моменту уявлення про індивідуальності й ідентичності припинили спиратися на передумову початкового існування якоїсь «сутності» або «даності» суб'єкта. На передній план виходить концепт «соціально сконструйована ідентичність». Саме тому питання про те, як концептуально формується дискурс ідентичності, не є суто науковим та пов'язане з широким соціокультурним і насамперед політекономічним контекстом.

У цьому проблемному полі стикаються філософсько-методологічні принципи конструктивізму й есенціалізму. Есенціалізм виходить з тези, що ідентичність є продуктом об'єктивних соціально-біологічних структур. Конструктивізм вважає ідентичність результатом ідеологічної взаємодії особистостей та груп.

Для нашого дослідження важливо, що утвердження ідентичності (індивідуальності, цілісності) – це утвердження, за допомогою якого комплекс

ідеологічних (ілюзорних, уявних) якостей стає «індивідом», тобто проголошує себе дійсністю (істиною, правдою).

Необхідно сказати також про таке. Ідентичність переживається людським індивідом насамперед як почуття ідентичності. Але чуттєве знання (пізнання) із самого початку має соціально-історичний характер. Тут виявляється єдність чуттєвого (відчуття, сприйняття, уявлення, емоції) і раціонального (поняття, судження, висновки, методи, методології, теорії тощо) знання. Велика частина чуттєвого досвіду включає образи, що почерпнуті з описів, розповідей (історій) тощо, що зроблені іншими людьми. Тому й можливий загальнозначущий дискурс про ідентичність.

Наведемо приклади дослідження феномену ідентичності з позицій різних теоретико-методологічних підходів (у психології, соціальній психології, соціології та культурології), з яких вважаємо головними теорію психоаналізу, теорію соціальних репрезентацій, теорію символічного інтеракціонізму, теорію соціальної ідентичності, теорію самокатегоризації і теорію дискурс-аналізу.

Дослідження ідентичності в рамках психоаналітичного напрямку традиційно репрезентується працями З. Фрейда, який використовував поняття «ідентифікація», вважаючи під останньою безсвідомий зв'язок дитини з батьком чи матір'ю. Пізніше Фрейд використовував поняття ідентифікації для аналізу групових явищ [12]. «Ідентифікація» дозволила Фрейду описати механізм формування приязні щодо членів «своїї» групи та неприязні щодо членів «чужих» груп. За Фрейдом, ворожість «чужих» є зворотним боком згуртованості «своїх»: й аутгрупова ворожість, й інгрупова згуртованість невикорінні. Фрейд виводив ці відносини, як, утім, і багато інших, з емоційних відносин індивіда в сім'ї.

На відміну від ортодоксального фрейдизму, де поняття «ідентифікація» не було центральним, у послідовників Фрейда воно виходить на передній план, доповнюючись, наприклад, у Е. Еріксона, поняттям «ідентичність» [14]. За Еріксоном, про почуття ідентичності свідчать такі ознаки:

- переживання внутрішньої цілісності (тотожності) та безперервності (зв'язаності) у просторі та часі;
- ідентичність «Я» переживається тільки серед значущих «Інших», а саме комунікація з «Іншими» допомагає утриманню, відтворенню почуття тотожності та безперервності.

Еріксон вважав, що розвиток ідентичності спочатку полягає в синтезі, зв'язності ідентифікацій, що спостерігається в процесі початкової соціалізації. Пізніше виникають ідентифікації не з окремими людьми, а зі спільностями, які також інтегруються в систему ідентичності.

Нові дослідження з проблеми ідентичності продовжив американський учений Дж. Марсія, який виділив чотири «статуси» або чотири способи вирішення проблеми ідентичності, що, за Марсія, дозволяли перевести теоретичні уявлення Еріксона в емпіричну сферу [20]:

- дифузія ідентичності як особистісна нестійкість ідентифікацій;

- передвирішеність ідентичності як стороння нав'язаність ідентифікацій;
- мораторій ідентичності як криза та вибір ідентифікацій;
- досягнення ідентичності як захист обраної ідентифікації.

Розробляти проблему «статусів» продовжили Х. Гротевант і Г. Адамс, показавши, що ідентичність має не тільки ідеологічний, але й міжособистісний аспект [18]. Так, Гротевант вважав, що почуття ідентичності інтегрується як області індивідуального вибору, так і області, щодо яких вибір як такий відсутній, наприклад, у плані статевої й етнічної приналежності. Ці компоненти ідентичності отримали назву «запропонованої» та «обраної» ідентичності [17].

Розвиток поняття ідентичності було здійснено в працях А. Ватермана [25], який хотів обґрунтувати необхідність нового виміру при визначенні статусу ідентичності – особистісної вираженості. За Ватерманом, розвиток ідентичності не є тільки прогресивним лінійним процесом, а може бути сплутаним і навіть оборотним. Переживання ідентичності може бути втрачене в силу зміни цілей, цінностей та переконань.

Цікаве трактування ідентичності запропонував П. Вайнрайх [26], який синтезував психоаналітичні ідеї з теорією особистісних конструктів Дж. Келлі. За Вайнрайхом, ідентичність визначається як «тотальність самотлумачень минулого, теперішнього і майбутнього». Тут робиться акцент на безперервності ідентичності. Вайнрайх вводить евристичний концепт «конфлікт ідентифікацій», який, як здається, пояснює ситуацію наявності в «Я» кількох сильно конфліктуючих ідентичностей стосовно до кількох значущих «Інших».

Хочеться підкреслити, що розуміння й пояснення класичним психоаналізом колізії персональної та колективної ідентичності спирається на фактор сексуальності як підґрунтя говоріння в цій системі знання. Але навіть з позицій класичного психоаналізу сексуальність за суттю поліморфно-перверсна. Тут «перверсія» (збоченість) є потребою самовираження індивідом власної індивідуальності й унікальності, що є загрозою культурі та суспільству. Це відзначають З. Фрейд у праці «Незадоволеність культурою» і Г. Маркузе в «Еросі та цивілізації» [7]. Як вважає М. Фуко, перверсія виникає там і тоді, де і коли сексуальність перестає слугувати репродуктивній функції та стає самостійним і повноцінним джерелом задоволення [13]. Дослідники зазначають, що перверсія природна для нашого сексуального інстинкту, що вже давно звільнився від гетеросексуальної генітальності та, отже, є природним атрибутом в знаходженні себе, своєї ідентичності, своєї суб'єктивності та свого місця і ролі в соціумі [1]. Цю тенденцію розробляють Ф. Гваттарі та Ж. Дельоз [3; 4] – прибічники «шизоїдної» концепції ідентичності як новітньої форми психоаналізу.

Як здається, перспективність психоаналізу в справі обґрунтування феноменів ідентифікації й ідентичності далеко не вичерпана. Властивості безсвідомого не є просто чимось неусвідомлюваним. Свідомість і безсвідоме функціонує по-різному, наприклад, подібним чином розрізняються способи міркування вченого-філософа і художника-містика. Безсвідоме в когнітивному аспекті виступає безумною

логікою і грибницею сенсів (З. Фрейд). Натяки на евристичність, отже, актуальність психоаналітичного підходу для проблеми, що нами розглядається, можна знайти, наприклад, в узагальнювальній праці Ф. Моллона [8].

Дослідження ідентичності в рамках теорії соціальних репрезентацій французького соціального психолога С. Московічі [22] сходять до праць Е. Дюркгейма та його учня Л. Леві-Брюля, які ввели концепт «колективні репрезентації». У Московічі концепт «колективні репрезентації» перетворився в концепт «соціальні репрезентації». Московічі став говорити про креативний характер соціальних репрезентацій у тому розумінні, що ці уявлення не передаються без змін від покоління до покоління, а трансформуються: вони не виступають даністю, а можливі як заданість. Як вважав Московічі, тільки з цих позицій можливе розуміння появи та існування інновацій, отже, розуміння соціального життя взагалі. За Московічі, соціальні репрезентації виникають з базової потреби людей, а саме потреби обернути все дивне, незрозуміле і тому лякаюче, тобто «чуже», на знайоме та природне, тобто на «своє». Тут теорія соціальних репрезентацій за допомогою експлікації опозиції «свій» – «чужий» служить евристикою при постановці проблеми ідентичності.

Послідовники Московічі, прибічники теорії соціальних репрезентацій, часто звертались до дослідження соціальної ідентичності. Але їхні останні дослідження спрямовані на зняття жорсткої опозиції соціальної та особистісної ідентичності. Так, У. Дойс [15] пише про те, що особистісну ідентичність не можна розглядати тільки як набір унікальних характеристик і зводити індивідуальний рівень виключно до відмінностей. Відмінності та подібності, як концептуальний, авторський фактор, можуть бути знайдені як на рівні особистісної ідентичності, так і на рівні соціальної. Тому особистісна ідентичність може розглядатися як соціальна репрезентація, отже, як організувальний принцип індивідуальної позиції в системі символічних взаємовідносин індивідів і груп. У своїй праці Дойс і прагнув довести, що особистісна ідентичність організована соціально.

Дослідження ідентичності в рамках теорії символічного інтеракціонізму починається з праць філософа, соціолога і соціального психолога Дж. Міда. За Мідом, суспільство й особистість (соціальне «Я») конституюється в сукупності процесів міжособистісних взаємодій – інтеракцій. Стадії прийняття ролі «Іншого», «Інших» («узагальненого Іншого») є етапами перетворення фізіології «організму» в рефлексивне соціальне «Я» – особистість, що складається з двох елементів – «І» та «me». «І» – елемент спонтанного і безсвідомого в особистості, «me» – інтерналізована точка зору соціальної групи. Походження «Я» тому повністю соціальне, а його головна характеристика виступає здатністю ставати об'єктом для самого себе, причому зовнішній соціальний контроль трансформується в самоконтроль [21].

Скажемо більш загально. Символічний інтеракціонізм (Дж. Мід, Ю. Хабермас, Х. Блумер) узяв за основу погляди німецького філософа і соціолога Г. Зіммеля, розвинув його ідею про суспільство як побудоване на обміні

символами. Використання комунікативних символів передбачає, що всі учасники взаємодії адекватно розуміють цю умовну мову й тим самим успішно спілкуються один з одним. Завдяки значимим символам люди легше уявляють наслідки своєї поведінки з точки зору «Інших» і легше адаптуються до їхніх очікувань. Індивід, вважає Дж. Мід, розвиває самосвідомість у момент, коли він бачить себе так, як його бачать інші. Отже, «самозвеличання» не є вродженим, а соціальним феноменом.

Символічний інтеракціонізм умовно поділяється на дві основні течії – «процесуалістів» і «структуралістів», які суттєво різняться в розумінні суспільства та ідентичності. «Процесуальні інтеракціоністи» звертають увагу на соціальну ситуацію як контекст, у межах якого створюються і модифікуються ідентичності (Р. Дженкінс [19]). «Структурні інтеракціоністи» розглядали ідентичності як інтернаціоналізовані ролі (див. узагальнювальну працю [16]).

Дослідження ідентичності в рамках теорії соціальної ідентичності спрямоване на пояснення міжгрупової дискримінації за відсутності об'єктивного конфлікту інтересів, її центральна гіпотеза – когнітивно-мотиваційна – полягає в тому, що індивіди диференціюють «свої» групи позитивно від «чужих». Ключові положення цієї теорії сформулював англійський психолог Г. Тайфель [23]. Для Тайфеля та його послідовників головним було відповісти на питання, чому в одних ситуаціях людина поводить себе як індивідуальність, а в інших – намагається бути «як треба» або «як усі». Тайфель показав, що для виникнення, наприклад, аутгрупової агресії або інгрупової солідарності зовсім не обов'язковий об'єктивний конфлікт інтересів, але коріння різноманітних соціально-психологічних феноменів лежать не в соціальних реаліях, не у зовнішніх до індивіда факторах, а в суто когнітивних процесах. Теорія соціальної ідентичності базується на вивченні таких процесів, а саме «соціальній категоризації», «соціальній ідентифікації», «соціальному порівнянні».

Тайфель показав, що особистості властиве членувати будь-яку реальність, категоризувати, вішати ярлики, ідентифікувати її. Особистості здійснюють і соціальну категоризацію. Сукупність усіх соціальних ідентифікацій, що використовуються особистістю при своєму самовизначенні, і називається соціальною ідентичністю. Більше того, люди прагнуть знайти позитивну соціальну ідентичність. Вона є продуктом порівняння гідності інгрупи й аутгруп і досягається в тому випадку, коли це порівняння, з точки зору особистості, на користь інгрупи. Досягнення особистістю позитивної соціальної ідентичності залишає її членом групи, інакше особистість може:

- намагатися покращити саму групу;
- змінити параметри соціальної оцінки;
- залишити групу або дистанціюватися від неї.

Роздумуючи над подвійністю переживань особистості, а саме «Я-індивід» і «Я-як-усі», Тайфель увів у психологічний вжиток уявлення про біполярний континуум соціальних форм поведінки. У межах цього континууму людина

користується когнітивною структурою «Я-концепція», яка поділяється на особистісну і соціальну ідентичності. Особистісна ідентичність є самовизначенням себе в термінах унікальних власних характеристик. Соціальна ідентичність є самовизначенням себе через членство в яких-небудь соціальних спільнотах. Залежно від актуалізації (суб'єктивного інтересу особистості) і відбувається вибір поведінки на біполярному континуумі та людина виступає або як індивід, або як член групи.

Дослідження ідентичності в рамках теорії самокатегоризації почали Дж. Тернер і П. Оакс [24]. Вони запозичили з теорії соціальної ідентичності ідею про два типи ідентичності та придушення одного типу ідентичності іншим. Однак у теорії самокатегоризації більш виражений когнітивний акцент. На думку її прибічників, в основі міжгрупового сприйняття і взаємодії полягає процес соціальної категоризації – віднесення суб'єктом сприйняття оточуючих до тієї чи іншої соціальної групи. Вважається, що категоризація оточуючих супроводжується самокатегоризацією суб'єкта сприйняття в одну з груп, що розглядаються.

Теорія самокатегоризації базується на принципі метаконтрасту, за яким група об'єктів однозначно категоризується суб'єктом у випадку незначної відмінності між цими об'єктами. У процесі ж соціальної категоризації суб'єкт підкреслює відмінності, що існують між членами інгрупи, з одного боку, і членами аутгрупи – з іншого, щоб встановити свою соціальну ідентичність. Дослідники відзначають, що процес виділення значущих відмінностей між інгрупою й аутгрупою є причиною таких феноменів, як інгруповий фаворитизм і аутгрупова дискримінація, гомогенність інгрупи і виділеність «білої ворони».

Отже, прибічники теорії самокатегоризації наполягають на тому, що «соціальна група» психологічно реальна в тому розумінні, що існує певний психічний процес – самокатегоризація, який лежить в основі групової поведінки. Але група становить феномен і не є продуктом «чистої психології». Внутрішньогрупова ідентифікація – це адаптивний соціально-когнітивний процес, який створює відносини об'єднання, кооперації, впливу. Посилимо висновки «самокатегоризаціоністів»: соціальна група є адаптивним механізмом («техніка» як органопроєкція особистості), що дозволяє людині бути більш ніж тільки індивідом.

Дослідження ідентичності в рамках теорії дискурс-аналізу [2; 6; 10; 11] передбачає синтез лінгвістики, психоаналізу та марксизму [5]. Причина спроб дискурс-аналітиків пов'язати текст, дискурс і контекст виходить з того, що дискурс-аналіз становить методологію, що базується на міцній соціально-конструктивістській точці зору на соціальну реальність [9]. Дискурс-аналітичний підхід спрямований на виявлення значимих конструкцій (фігур) мови та є водночас й рефлексивним, й інтерпретативним способом аналізу. В цьому розумінні дискурс-аналіз становить нетривіальну структуралістську і конструктивістську техніку якісного дослідження текстів. Традиційні якісні

підходи приймають соціальний світ як «даність». Дискурс-аналіз досліджує соціальний світ як «зadanість», а отже, спрямований на дослідження відтворення значень соціальності. Основне завдання дискурс-аналізу – досліджувати природу мовленнєвого конструювання феноменів. Прибічники дискурс-аналізу переконані в тому, що дискурс є конститутивом соціального світу, а не шляхом до нього, і тому світ не може бути пізнаний незалежно від пізнання дискурсу.

Цей теоретико-методологічний напрямок лише в останній час знаходить своїх прибічників у справі осмислення проблем ідентичності. Його розроблення ще далеке від завершення. З боку лінгвістики дискурс-аналіз враховує, що до зовнішніх свідочів ідентифікації, що освоюються на початковому етапі «культурного інсценування» (термін американського соціолога І. Гоффмана), належать не тільки засвоєння поведінкового коду та символіки одягу, не тільки засвоєння заданого соціокультурного простору, але й вироблення лінгвістичної компетенції. З боку психоаналізу залишається евристика концепту безсвідомого в його зв'язку із сексуальністю (хоча й звільненої від гетеросексуальної генітальності), звідки, мабуть, черпається енергія уяви ідентифікації (ототожнення з об'єктом, злиття з ним) і розуміння перверсії як «збоченості», такої природної для нашого сексуального інстинкту. З боку марксизму осмислюється генезис, становлення й розгортання ідеологічних, ідентифікуючих, культурних форм, коли формується соціальний інтерес, відбувається його усвідомлення й потім складається доктринальне оформлення цього інтересу – стихійно або цілеспрямовано, у вигляді групового фольклору або в працях-доктринах ідеологів; марксизм показує зв'язок матеріального виробництва з виробництвом доктрин, з інтересами і потребами людей і, як наслідок цього, умовами вироблення стійких ідентифікацій.

Наведені вище теорії ідентичності соціального суб'єкта доповнюють одна одну, однак ми вважаємо дискурс-аналіз деяким універсальним інструментом дослідження даного проблемного поля. Нижче ми наводимо ряд, як нам здається, актуальних проблем теорії ідентичності соціального суб'єкта:

- розроблення методології дослідження процесу виникнення одного з багато чого і, навпаки, багато чого з одного в соціокультурному просторі;
- з'ясування питання меж ефективності позитивістських теорій суспільства (з їхнім іманентним європоцентризмом) у справі наукового розуміння генезису й становлення історично нових ідентичностей;
- розроблення методології дослідження відношення влади й ідентичності (самоідентифікації);
- розроблення методологічних рекомендацій для здійснення політики мовленнєвої комунікації в мультикультурному суспільстві;
- дослідження колективних історичних реліквіцій (історичної пам'яті) та їхніх інтерпретацій сучасними громадянами європейських країн і громадянами пострадянського простору;
- розроблення проблеми взаємодії історичних типів ідентичності в контексті

процесів євроінтеграції;

– розроблення методології дослідження циркуляції культури у створенні «нових» регіональних комунікативних просторів;

– розроблення принципів інформаційних технологій циркуляції культури у створенні «нових» регіональних комунікативних просторів;

– розроблення принципів створення креативних мережевих суспільств, що виходять за допомогою цифрового ресурсу за етнічні, національні, класові та мовленнєві відмінності і стимулюють циркуляцію ідентичностей;

– дослідження ролі державних інститутів у відтворенні проблемних структур ідентичності в суспільствах, що трансформуються;

– дослідження ролі «етнізму», «расизму» і «сексизму» як джерел розколу й появи певних етнічних прошарків усередині виробничих груп;

– дослідження процесів, у яких співтовариства різнопланових меншин витісняються з правового поля в їхній боротьбі за доступ до політичних інститутів;

– дослідження ідентичності суб'єкта в естетичному вимірі маргінальних соціокультур.

Автори цієї статті вважають названу тут останньою проблему однією з базових для теорії та практики ідентичності соціального суб'єкта, оскільки ідентичність виступає, перш за все з боку нашої чуттєвості, категорією естетичного вираження соціального світу, а тема дизайну ідентичності в наш час є досить актуальною. Естетичне задовольняє найважливішу людську потребу – потребу бачити, сприймати, переживати світ (і самого себе) як «живе конкретне ціле», де ціле (повнота) є вихідним пунктом споглядання й уявлення. Тут ідентичність визначається за допомогою «мімесису» і «катарсису» як безпосередньої ідентифікації зі «своїм» співтовариством і як «радість впізнання». «Мімесис і катарсис», на наш погляд, є елементарним видом соціального зв'язку, що дозволяє впізнавати себе в певній «історії», ідентифікувати себе з нею, переживати радість від її впізнання (упізнання перш за все одиниці виживання: роду, племені, держави, людства). Мімесис – це таке «наслідування», яке передує і навіть суперечить «реалістичній» репрезентації.

Дійсно, ідентичність є уявленням про себе, те, як ми про себе думаємо і ким хочемо бути, якими ми собі самим подобаємося (перевірено: нікому не подобається уявляти себе виродком, бідним і хворим). Адже значення ідентичності визначають три базисні потреби людини: приналежність до співтовариства, позитивна самооцінка і безпечність. Кожна людина прагне знайти «свою» групу, де відчуття приналежності є водночас нападом і захистом, користю і шкодою, печаллю і радістю. Так, наприклад, коректно вважати, що будь-який декор бере своє коріння в магічних (праксіологічних) оберегах древньої людини. Нашого далекого предка заспокоював і радував вид цих оберегів, і звідси, з цієї радості, і породжувалося відчуття краси. Праксіологічна (економічна) відмінність, звісно, домінує як базова. В економічну епоху образи «Я-ідентичності» і «Ми-

ідентичності», що визнані «правильними» («красивими»), залежать від інтересу ідеологів. На «їхні» оцінки завжди впливає потенціальна економічна цінність ідентичності, тобто «їхні» «краса» конвертується в «їхню» «користь». Наративи про «правильну» красу, що розповідаються такими «мистецтвознавцями», створюють умови культивування нових «тоталізуючих фікцій» ідентичності. «Хитрість» успішної соціальної категоризації складається з того, що художній наратив ближче людині, ніж суто політичний або суто академічний наративи.

Отже, наш екскурс у межі проблемного поля ідентичності соціального суб'єкта показує, з одного боку, усю наукову складність і поліаспектність цієї сфери досліджень, з іншого боку, необхідність і перспективність подальшого її розроблення як в есенціалістській, так і в конструктивістській методології, однак конструктивізм, мабуть, більше відповідає сучасному пафосу «змінення» світу.

І останнє. Сучасні множинні соціокультурні транзитивні трансформації актуалізують стратегію модернізаційного плюралізму. Але як показує аналіз, ця стратегія у своїй радикалізації «множинності» і «відмінності» імпліцитно елімінує теоретичний зміст позитивного соціального знання, позбавляє його ідеї діалектичної тотальності, отже, евристичності. Вихід вбачається в гармонійному поєднанні позитивізму (як інструменту пояснення соціального) і критичної теорії (як інструменту змінення соціального). А впровадження такої теорії в соціальну практику вимагає не тільки зусиль спеціалістів, а й зусиль усього громадянського суспільства. Побудова «громадянського суспільства» (де виробництвом управляє право) вважається лише проміжним етапом у справі побудови «людського суспільства» (де виробництвом управляє мораль). На цьому шляху суспільна боротьба проявляється в ідеологічній боротьбі за свідомість, тобто в боротьбі за ідентичність соціального суб'єкта, де боротьба в способі виробництва є основою трансформації категоризації соціального простору. Наукове розуміння відтворення дизайну ідентичності соціального суб'єкта, безсумнівно, здатне оптимізувати рух усупільнення людства.

Література:

1. Божко И. А. Перверсия как способ самоидентификации субъекта: философско-психоаналитический аспект / И. А. Божко // Гуманітарний часопис : збірник наукових праць. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2010. – № 3. – С. 135–141.
2. Дейк ван Тей. К определению дискурса [Электронный ресурс] / Дейк ван Тей. – Режим доступа : <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm>
3. Делёз Ж. Анти-Эдип. Капитализм и шизофрения / Ж. Делёз, Ф. Гваттари ; пер. с фр. и послесл. Д. Кралечкина, науч. ред. В. Кузнецов. – Екатеринбург : У-Фактория, 2007. – 672 с.
4. Делёз Ж. Мишель Турнье и мир без другого / Ж. Делёз // Логика смысла / Ж. Делёз. – М. : Раритет; Екатеринбург : Деловая книга, 1998. – 480 с.
5. Дискурс-анализ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://slovari-online.ru/word/социологический-словарь/анализ-дискурса-дискурс-анализ.htm>
6. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.
7. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек : Исследование идеологии развитого индустриального общества / Г. Маркузе ; [пер. с англ., послесл., примеч. А. А. Юдина ; сост., предисл. В. Ю. Кузнецова]. – М. : АСТ, 2002. – 526 с.

8. Моллон Ф. Бессознательное / Ф. Моллон. – М. : Проспект, 2002. – 79 с.
9. Нельсон Ф. Что такое дискурс-анализ? [Электронный ресурс] / Ф. Нельсон, С. Харди // Современный дискурс-анализ : электронный журнал. – 2009. – Вып. 1. – Т. 1. – Режим доступа: http://www.discourseanalysis.org/ada1_1.pdf
10. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и Принцип причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца XX века. – М. : РАН, 1996. – С. 35–73.
11. Филлипс Л. Дискурс-анализ. Теория и метод / Л. Филлипс, М. Йоргенсен ; пер. с англ. – Х. : Гуманитарный Центр, 2004. – 336 с.
12. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого «Я» [Электронный ресурс] / З. Фрейд. – Режим доступа : <http://www.klex.ru/1as>
13. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности / М. Фуко. – М. : Касталь, 1996. – 448 с.
14. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон ; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. – 2-е изд. – М. : Флинта, МПСИ, Прогресс, 2006. – 352 с.
15. Doise W. Social representations in Personal Identity / W. Doise, S. Worchel, J. F. Morales, D. Paetz, J. Deschamps // Social Identity : International Perspective. – N.Y. : Sage Publications, 1998. – Pp. 13–25.
16. Exploring How Role-Identity Development Stage Moderates Person-Possession Relations [Electronic Resource]. – http://www.gentleye.com/research/RCB_kleine.pdf
17. Grotevant H. Assigned and Chosen Identity Components: A Process Perspective on Their Integration / H. Grotevant // Adolescent Identity Formation : Sage Publications. – Inc., 1992. – Pp. 73–90.
18. Grotevant H. Development of an Objective Measure to Assess Ego Identity in Adolescence : Validation and Replication / H. Grotevant, G. Adams // Journal of Youth and Adolescence. – 1984. – V. 13. – № 5. – Pp. 419–438.
19. Jenkins R. Social identity / R. Jenkins. – London : Routledge, 1996. – 235 p.
20. Marcia J. E. Identity in Adolescence / J. E. Marcia // Handbook of Adolescent Psychology / ed. by J. Adelson. – New York : John Wiley & Sons, 1980. – Pp. 159–187.
21. Mead G. From Gesture to Symbol / G. Mead // Mind, Self and Society / G. Mead. – Chicago, 1934. – Pp. 65, 66–76, 78.
22. Moscovici S. Notes towards a description of Social Representation / S. Moscovici // European Journal of Social Psychology. – 1988. – № 18. – Pp. 211–250.
23. Tajfel H. Social Identity & Intergroup Relations / H. Tajfel. – Cambridge, Paris, 1982. – 234 p.
24. Turner J. C. A self-categorization theory / J. C. Turner, M. A. Hogg, P. J. Oakes, S. D. Reicher, M. S. Wetherel // Redis-covering the social group : A self-categorization theory. – Oxford, NY., 1987. – Pp. 42–67.
25. Waterman A. Identity as an Aspect of Optimal Psychological Functioning / A. Waterman // Adolescent Identity Formation. – Sage Publications, Inc., 1992. – Pp. 50–72.
26. Weinreich P. The Operationalization of Ethnic Identity / P. Weinreich // Ethnic Psychology : Research and Practice with Immigrants, Refugees, Native Peoples, Ethnic groups and Sojourners. – Amsterdam, Lisse : Swets & Zeitlinger, 1988. – Pp. 149–168.